

Beszámoló
Kállai Ernő Művészettörténeti és Műkritikusi Ösztöndíj

Makovecz és az Akadémia: A Magyar Művészeti Akadémia 1992-2011 között

1. A kutatás ismertetése

A Kállai Ernő Művészettörténeti és Műkritikusi Ösztöndíj keretében folytatott kutatásomat 2021-ben is megnehezítette a koronavírus-járvány. A munkatervben jelzett módon adaptálódva a körülményekhez a Magyar Művészeti Akadémia történetét feldolgozó interjúk jelentős része online készült el. Ehhez szükség volt az interjúalanyok intenzív kooperációjára is, amiért nem lehetek eléggé hálás.

Az Ösztöndíj keretében 2021-ben már nem csak a kutatásnak jutott tér, hanem az ehhez kapcsolódó konferenciaelőadásoknak és publikációknak is. Ezek azért is relevánsak, mert 2022 januárjában lesz 30 éve, hogy a Selyemgombolyítóban megalapították az MMA-t, ami külön aktualitást ad a publikációknak. A publikációs terveket a beszámoló negyedik pontjában részletesen is ismertetem.

Az alábbiakban bemutatom a három kutatási kérdésem előzetes eredményeit.

I. A köztestületté válás nehézségei: dilemmák és stratégiák

A köztestületté válás történetét feldolgozó kutatási szál legfőbb konklúziója az, hogy az MMA köztestületi ambícióit nem lehet sem egy pusztán az anyagi stabilitás, sem pedig egy pusztán a szimbolikus elismertség által motivált iránynak tartani. A köztestületiséget megcélzó 1992 és 2011 közötti majdnem húsz évben az Akadémián belül számos vita folyt az eljövendő köztestületiség milyenségéről és az oda vezető út stratégiai kérdéseiről, azonban a köztestületiség mint cél egyszer sem kérdőjeleződött meg. Ez a szilárd elköteleződés a köztestületiség koncepciója mellett pedig rámutat, hogy az MMA-nak sosem pusztán az volt a célja, hogy a benne résztvevő művészeknek találkozási és bemutatkozási teret adjon, hanem mindig is úgy tekintett magára, mint aminek döntő szerepe lehet egyrészt az állam- és nemzetépítésben, másrészt az univerzális tudások és esztétikai értékek létrehozásában.

Azonban bármilyen univerzálisak is voltak a célok, a köztestületté válás nagyon is hétköznapi koalíciókat igényelt. Az MMA elsősorban a mindenkori jobboldali politikai erőkre tekintett potenciális szövetségesként, így a köztestületté válási ambíciók is ciklikusan, 1992 és 1994; 1998 és 2002; illetve 2010 után erősödtek meg. Azonban az MMA nem csak politikusokkal (például az MDF és

az első FIDESZ kormány kormányzati szereplőivel); hanem művészeti szervezetekkel (mint például a MAOE-val); saját utánpótlásával (az AURA-val); illetve társadalmi mozgalmakkal is kötött szövetségeket. Ezek a konstans koalíció-kényszerek és az ezekkel járó függések az Akadémián belül is felvetették az intézmény autonómiájának kérdését, illetve szükségessé tették a professzionális politikusok munkáját is. Ezt jól mutatja, hogy a Makovecz Imre által felhalmozott szimbolikus tőkéből végül az államigazgatásban jártas Fekete György szervezésében jött létre a köztestületi Akadémia. A kutatásnak ehhez az ágához nemcsak az MMA alapító-, illetve a köztestületté válási kísérleteiben aktív tagjaival készítettem interjúkat, hanem olyan érdekeltekkel is, mint Rockenbauer Zoltán egykori kultuszminiszter és Bauer István, a MAOE egykori elnöke.

II. Támogatók és szövetségek: az Akadémia társadalmi kapcsolatai

A Magyar Művészeti Akadémiának nem csak a köztestületté válási kísérletei, hanem a többi aktivitása sem légtüres térben zajlott. Kutatásom előzetes eredményei szerint ez a szövetséges- és támogatókeresés egyszerre zajlott a kulturális, a politikai és a gazdasági szférában is, mégpedig úgy, hogy ezek a területek összefonódtak egymással. Például az, hogy az MMA tagjai előadássorozatot szerveztek a PPKE piliscsabai kampuszára, egyszerre jelentett kulturális kapcsolatépítést az egyetemmel és annak bölcsészkarát vezető Maróth Miklóssal és forrást az Akadémia működtetésére. Ezen túl Makovecz Imre tervezőirodájának, a MAKONA-nak a kampusz megtervezése is bevételt jelentett, amiből Makovecz az Akadémiát is dotálni tudta. Már ez a példa is jól szemlélteti, hogy sem az MMA kulturális, politikai és gazdasági szövetségépítései, sem pedig Makovecz Imre MMA-n belüli és kívüli tevékenységei nem választhatóak el egymástól, mivel ezek egymást erősítve működtek.

Kutatásom szerint a szövetségesek között érdemes megkülönböztetni „junior” és „senior” partnereket is. Senior partnereken elsősorban társadalom más, az MMA-hoz hasonlóan elismert szereplőit és szervezeteit értem, melyektől az MMA támogatást remélhetett. Ide kategorizálhatóak nem csak a pártpolitikai mező szereplői, hanem az elsősorban az MMA építésztagekhez köthető vállalkozók is (mint Demján Sándor vagy Pollok László), illetve a Makovecz Imre körüli építészeknek rendszeres megbízást biztosító egyházak is. Bár ezek a kapcsolatok sosem voltak konfliktusmentesek, mégis érdemes megkülönböztetni őket az úgynevezett „junior” partnerektől, melyekre az Akadémia elsősorban a saját maga és közege újratermelése szempontjából számított. Ide sorolhatóak nemcsak a már említett piliscsabai előadások, hanem általában is az oktatási, felsőoktatási kérdésekre fordított kiemelt akadémiai figyelem. Végül, legközvetlenebb módon ide kapcsolódik az Akadémia utánpótlásának kérdése, amely egyszerre fonódott össze a köztestületté válás kérdésével (kikből áll majd a köztestületi MMA adminisztrációja?); illetve a tagság folytonosságával, melynek megteremtését az AURA csoport próbálta ellátni inkább kevesebb mint több sikerrel.

III. Akadémia és akadémiák: párhuzamos életrajzok?

Bár könnyű lenne a Magyar Művészeti Akadémiát és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát pusztán a művészeti közélet két versengő, meritokratikus szervezetének tekinteni, a kutatás arra is rávilágított, hogy a két intézmény között több volt az együttműködés, mint amit azok az ön-historiográfiáikban állítani szoktak. Mögé nézve a „Melyik akadémiát alapították előbb?” kérdésnek, kutatásomban arra jutottam, hogy a két akadémia között egy folyamatos, de változó intenzitású és dinamikájú kapcsolat alakult. A Magyar Művészeti Akadémia elsősorban a kudarcos köztestületté válási kísérletek után kereste a kapcsolatot a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiával, amely olyan lépésekben öltött testet, mint a már SZIMA tag művészek beválasztása az MMA-ba, a SZIMA vezetőinek meghívása az MMA közgyűléseire, illetve közös programok, kiállítások szervezése. Ennek a tetőpontja az volt, amikor az MMA a SZIMA-ban is tag Orosz Istvánt választotta ügyvezető elnöknek, akinek – saját bevallása szerint sikertelen – vállalása azt volt, hogy a két akadémiát közelebb hozza egymáshoz.

Kutatásomban igyekszem tisztázni a két akadémiát összetartó, illetve elválasztó erőket is. A két akadémiát kétségtelenül összefűzték a személyes kapcsolatok, mivel az azokat alkotó művészek ugyanannak a művészeti mezőnek voltak a tagjai, és sokszor nem csak szakmai, hanem baráti kapcsolatban is álltak egymással. Másrészt viszont a két akadémiát elválasztotta a rendszerváltás utáni Magyarország politikai-gazdasági-kulturális polarizációja, melyben a két akadémia két egymással versengő elitblokkhoz kötődött. Azonban fontos látni, hogy az 1992 és 2011 közötti időszakban mindkét akadémia egy alávetett szereppel bírt még azon az elitblokkon belül is, amelyhez kötődött. Ezt jól példázza, hogy a SZIMA csak szimbolikus elismerést kapott az MTA-tól, de jelentős költségvetési forrásokat nem, illetve az is, hogy az MMA-t évtizedeken át még a hozzá közelálló kormányzatok sem tették köztestületté. Ebben az értelemben a két Akadémia kényszerű, a személyes barátságok által sem felülírt, legfeljebb tompított versengésében a kelet-európai művészeti termelés alávetett, államfüggő helyzetének egy példáját is láthatjuk.

2. A munkatervben tervezett interjúk megvalósulása

A munkatervben vállalt 19 interjúból 13-at tudtam elkészíteni. A meg nem valósult interjúk mögött 4 esetben az interjúalany válaszában a hiánya, illetve elutasítása állt, egy esetben pedig az interjúalany halála akadályozta meg az interjú elkészülését.

A meg nem valósult interjúk kompenzálására hólabda módszerrel (az interjúalanyokat megkérdezve arról, hogy szerintük még kikkel lenne érdemes beszélnem) három kiegészítő interjút készítettem. Ennek a módszernek az előnye az, hogy a saját kutatási tervembe beépül az interjúalanyok tudása is.

Interjúalany	Interjú időpontja	Interjú módja	Interjú fő kérdései
--------------	-------------------	---------------	---------------------

Anda Judit (Az MMA munkatársa az alapítástól kezdve)	nem kívánt interjút adni (személyes kommunikáció)	-	
Bak Imre (Az MMA alapítótagja)	2021. április 15.	online	<ul style="list-style-type: none"> • Az 1992-es alapítás körülményei • A többi alapítóval való korábbi kapcsolata, különös tekintettel a Népművelési Intézetre • Az MMA-ból való kilépésének és a SZIMA-ba való belépésének körülményei
Csernyus Lőrinc (az AURA egykori vezetője, az MMA levelező tagja)	2021. szeptember 9.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • A Visegrádi Építésztaborok és az MMA szellemi közege közti összefüggések • A MAKONA és az MMA kapcsolata • Az MMA AURA működése
Finta József (Az MMA alapítótagja)	2021. július 26.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • Az MMA alapításának körülményei, különös tekintettel az MTA-ra • A köztestületté válási kísérletekben játszott szerepe • Az MMA esztétikai elvei
Gondán Gertrúd (az AURA egykori vezetője)	2021. április	online	<ul style="list-style-type: none"> • Az MMA AURA működése • A fiatalabb művészgeneráció és az MMA viszonya • Az AURA szerepe a köztestületté válási kísérletekben
Jankovics Marcell (1993 óta az MMA tagja, az MMA tiszteletbeli elnöke)	elhunyt	-	
Kiss József (az AURA egykori vezetője)	2021. április 12.	online	<ul style="list-style-type: none"> • Az MMA AURA működése • A fiatalabb művészgeneráció és az MMA viszonya

			<ul style="list-style-type: none"> • Szerepe a köztestületté válásban
Maróth Miklós (a PPKE egykori dékánja)	2021. szeptember 7.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • Makovecz Imre és építésztanítványainak együttműködése az PPKE-vel • Az MMA együttműködése a PPKE-vel • A köztestületté válás folyamata különös tekintettel az MTA-ra
Kovács József (a Herendi Porcelánmanufaktúra nyugalmazott vezérigazgatója)	2021. július	online	<ul style="list-style-type: none"> • MMA-s alkotók a Herendi Igazgatótanácsában • Makovecz tanítványok épületei Herenden
Melocco Miklós (Az MMA alapítótagja)	2021. május 10.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • Az MMA politikai kapcsolatai az 1990-es években: köztestületté válás és a Zsámbéki templom ügye • További Makovecz Imrével közös közéleti aktivitásai: az Alternatív Kossuth-díj és a Nemzeti Egység Mozgalom
Mezei Gábor (Az alapítókön túl az egyetlen élő, 1992 óta aktív MMA-tag)	2021. április 15.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • Makovecz Imrével közös munkái az MMA alapítása előtt és után • Szerepe az első köztestületté válási kísérletben • Vitája Makovecz Imrével az állami támogatások elfogadásáról
Mezey Katalin (az MMA köztestületté válását előkészítő bizottság tagja)	-	A Stefanovits Péterrel készített interjú megválaszolta ennek az interjúnak a kérdéseit is.	

Orosz István (Az MMA egyetlen élő ügyvezető elnöke)	2021. május 21.	online	<ul style="list-style-type: none"> • MMA-SZIMA kettős tagsága és a két akadémia viszonya • Határon túli alkotók 2005-ös demonstratív felvétele • MMA ügyvezető elnöksége
Rockenbauer Zoltán (2000–2002 közt a nemzeti kulturális örökség minisztere)	2021. április 8.	online	<ul style="list-style-type: none"> • Az MMA köztestületé válási kísérlete minisztersége idején • Látogatása az MMA-n • Viszonya más MMA tag kormányzati szereplőkkel (Jankovics Marcell, Nemeskürty István)
Serdián Miklós György (az AURA egykori vezetője, Makovecz Imre írásainak kiadója)	nem kívánt interjút adni (emailés kommunikáció)	-	
Stefanovits Péter (az MMA köztestületé válását előkészítő bizottság tagja)	2021. július 21.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • Az MMA köztestületé válását előkészítő bizottság munkája 2011-ben • Képzőművészek Batthyány Köre és az MMA Képzőművészeti Tagozatának viszonya
Szabó Marianne (Makovecz Imre özvegye)	nem kívánt interjút adni (telefonos kommunikáció)	-	
Taxner-Tóth Ernő (1992–1994 közt a Művelődési és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetője, 1994-ben helyettes államtitkára)	nem reagált (emailés kommunikáció)	-	
Zelnik József (a Magyar Kulturális Kamara vezetője)	2020. augusztus 25.	személyes	<ul style="list-style-type: none"> • Kapcsolata Makovecz Imrével (Tokaji Táborok) • Duna TV és MMA alapítás párhuzamai • Ciklikus aktivitása az MMA-ban

3. A munkatervben vállaltakon túl elkészített interjúk

Szemadám György (2003-tól az MMA tagja, a köztestületté válás idején tagozatvezetője)	2021. augusztus 3.	személyes	<ul style="list-style-type: none">• Elnökségi tagsága a köztestületté válás idején• Tagozatvezetői pozíciója a köztestületté válás idején• MMA és SZIMA viszony
Bauer István (a MAOE elnöke 1998 és 2011 között)	2021. április 9.	online	<ul style="list-style-type: none">• A MAOE köztestületté válási ambíciói 2001 körül• MAOE MMA együttműködések és konfliktusok a köztestületté válás kapcsán
Dóri Éva (a PTE oktatója, a Zalaszentlászlói Faluház kutatója)	2021. szeptember 16.	online	<ul style="list-style-type: none">• Makovecz Imre és a Nyitott Ház népművelői kezdeményezés együttműködése• A Faluház megépülése és Makovecz Imre kapcsolatrendszer

4. Publikációs tervek és eredmények

A kutatáshoz kapcsolódó előadások és publikációk nem csak összegzik az eddigi eredményeket, hanem előre is lendíthetik a kutatást. Ez különösen igaz a jövő év elején megjelenő magyar nyelvű publikációkra, melyek kapcsán egyszerre számítok a kutatás koncepcióját érintő szakmai visszajelzésekre, és új forráscsoportok felbukkanására is.

2021. februárjában egy doktori szemináriumon, majd 2021. május 21-én a kolozsvári (de online megrendezett) *Thirty Years of Capitalist Transformations in Central and Eastern Europe: Inequalities and Social Resistance* című konferencián mutattam be először a Kállai Ernő Művészettörténeti és Műkritikusi Ösztöndíj keretében készülő kutatásomat a *State-led Cultural Production in Post-Socialist Hungary – The Case of the Hungarian Academy of Arts* című előadásomban. A konferenciaelőadás nem csak a szakmai visszajelzések miatt volt fontos; az előadást övező élénk érdeklődés megerősített a kutatásom relevanciájában is. Ennek a beszámolónak a leadása után, 2021. december 9-én az MMA *Kánonváltás* konferenciáján fogok előadni a Soros Alapítvány képzőművészeti támogatásairól,

ami áttételesen számos szálon kapcsolódik a Kállai Ernő Ösztöndíjas kutatásomhoz.

2022 elején a *Kultúra és Közösség* folyóiratban jelenik meg szerkesztésében egy, *Kulturális intézményrendszer-váltás: Kulturális önszerveződés és harcok a rendszerváltás utáni Magyarországon* című tematikus blokk. (A szerkesztőség 2021. májusában fogadta be a blokk-tervet, a kéziratokat pedig 2021. november 29-én adtam le a szerkesztőknek.) Ennek szerkesztését és bevezető tanulmányának elkészítését, illetve a tematikus blokkban az eddigi kutatásomat összegző tanulmányom elkészítését a Kállai Ernő Ösztöndíj tette lehetővé. A blokk megjelenésének időzítése is szerencsés: éppen a Magyar Művészeti Akadémia 1992. januári megalakulásának 30. évfordulójára fog esni. A tanulmányok munkacímei:

- *Egy konzervatív kulturális hegemonia kudarcai – A Magyar Művészeti Akadémia köztestületi ambíciói, anyagi és politikai függései 1992 és 2003 között*
- *Kulturális-intézmény-rendszer-váltás: Kulturális önszerveződés és harcok a rendszerváltás utáni Magyarországon*

2021-ben számos, a Kállai Ernő Ösztöndíjas kutatásomhoz kapcsolódó, azt erősítő kutatáson is tudtam dolgozni. A *What was Liberal Hegemony? Cultural Economists and the Late-Socialist Marketization of Cultural Infrastructures in Hungary* munkacímű kutatásom, mely várhatóan 2022-2023-ban jelenik meg a *Cultures of Dissent* című szerkesztett kötetben, a Nemzeti Kulturális Alap 1993-as megalakulását előkészítő, az 1970-1980-as években a Népművelési Intézetben folyó kultúraközgazdasági kutatásokkal foglalkozott. Ez két szálon is kapcsolódik a Kállai Ernő Ösztöndíjas kutatásomhoz: egyrészt mert az NKA éppen akkor alakult meg és lett az állami kultúrafinanszírozás meghatározó intézménye, amikor az MMA is megalakult, de nem tudott köztestületté válni. Másrészt, annak ellenére, hogy eltérő logika mentén szerveződtek, az NKA és az MMA is ugyanannak a személynek, Fekete Györgynek a munkája nyomán vált állami intézménnyé. Ennek a kutatásnak a kéziratát 2021-ben három workshopon prezentáltam (április 4-én a Creative Dissent workshopon, november 8-án a bécsi egyetem rendszerváltás-kutató intézetében, a RECET-ben, december 1-én pedig a CEU-n).

Az MMA-ra fókuszáló kutatásom mellett a prágai *Contradictions/Kontradikce* folyóiratban 2022 elején megjelenő *Left Turn, Right Turn – Artistic and Political Radicalism of Late Socialism in Hungary. The Orfeo and the Inconnu Groups* tanulmányom is kiemelt figyelmet fordít arra, hogy a szocializmusban induló művészi életpályákat hogyan formálta a rendszerváltás utáni politikai polarizáció. Az Inconnu csoportról szóló kutatásom eredményeként a *Tempevölgy* folyóiratban is megjelenik egy tanulmányom várhatóan 2021 decemberében.

5. Jövőbeli tervek

A kuratóriumi tagok által a szeptemberi beszámolón adott építő visszajelzés megerősített abban, hogy kutatásomat fontos lenne folytatni 2022-ben is. A kuratórium által javasolt kutatási irányok közül jövőre a Magyar Művészeti Akadémia 2011-es köztestületté válásának történeti kutatásával szeretnék pályázni a Kállai Ernő Művészettörténeti és Műkritikusi Ösztöndíjra. Ez a téma egyszerre lenne folytatása az MMA 1992-2011 közötti egyesületi működéséről szóló kutatásomnak, nézne mögé az uralkodó „kultúrharc” diskurzusoknak és fordítana figyelmet arra a sokszor homályban maradó adminisztratív és intézményépítő munkára, ami az egyesületből köztestületté válást kísérte.

Bízom benne, hogy a kuratórium elfogadja a beszámolót, támogatja és tanácsokkal segíti a kutatás folytatását,

Nagy Kristóf